ISSN 1300 - 2155

TÜRK DİLİ

Dil ve Edebiyat Dergisi • Sayı: 634 • Ekim 2004 6.000.000 TL.

2. IX. 1930

Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zengin lerindendir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin.

Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyundurğundan kurtarmalıdır.

Gazi M. Kemal

1932 TDK

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN 81. YILINA ARMAĞAN

İçindekiler

V. ULUSLARARASI TÜRK DİLİ KURULTAYI
Ahmet Necdet SEZER
Recep Tayyip ERDOĞAN
Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN
Elif KARAKUŞ-Ayda KONUKOĞLU, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Yapıldı/ 310

DİL BAYRAMI
Bülent ARINÇ
Recep Tayyip ERDOĞAN (Kutlama Mesajı)
Prof. Dr. Sadık TURAL
Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN
Ayda KONUKOĞLU-Elif KARAKUŞ, Dil Bayramı'nın 72. Yıl Dönümü Kutlandı/ 321

Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU, Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Konya'da Bir Dil Çalışması/ 326
Prof. Dr. Hasan EREN, Şekspir'den Shakespeare'e/ 338
Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ, Karamanoğlu Mehmet Beyin Fermanından Günümüz Televizyon Türkçesine/ 344
Prof. Dr. Nevzat GÖZAYDIN, Adımız Andımızdır... veya Türkiye'deki Adlar Üzerine Oyunlar-III/ 351
Prof. Dr. Hamza ZÜLFİKAR, Doğru Yazalım Doğru Konuşalım/ 365
Neclâ YALÇINER, Prof. Dr. Orhan Okay ile Türk Dili Üzerine Bir Söyleşi/ 371
Rıdvan ÇONGUR, Sesleniş (*Şiir*)/ 382
Yard. Doç. Dr. Engin YILMAZ, Medyatik Dil Alanları: Reklam/cılık Dili Üzerine Metin Dil Bilimsel Bir İnceleme/ 383
Dr. Kemal TİMUR, Romanlarında Eserlerinin Reklamını Yapan Bir Yazar: Ahmet Midhat Efendi/ 401
İsa KOCAKAPLAN, Mahcup Bir Fikir Adamı: Ziya Gökalp/ 413
Yard. Doç. Dr. Muammer GÜRBÜZ, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Romanlarında İnsan/ 426
Salim ÇONOĞLU, Naci'nin *Mecmua-i Muallim*'deki Dil ve Edebiyat Görüşleri/ 431
Hüseyin YILDIZ, Ahmet Vefik Paşanın *Lehce-i Osmânî*'si ve Batı Kaynaklı Kelimeler/ 439
Yard. Doç. Dr. Şahmurat ARIK, *Jönler* ve *Garmir Jamuc* Romanları Etrafında Ermeni Meselesi/ 447
Cengiz TOSUN, Tanıdık Bir Dosttur Ölüm (*Şiir*)/ 456
Tamer KÜTÜKÇÜ, "Geçmiş Zaman Elbiseleri"nde Çerçeve Hikâye Kurgusu/ 457
Yard. Doç. Dr. Mehmet NARLI, Roman İncelemesi Üzerine Notlar/ 463
İbrahim TORUN, Ömer Seyfettin'in Askerlik ile İlgili Görüşleri ve Öykülerindeki Asker Tipleri/ 477
Talha TÜZEL, Yağmur (*Şiir*)/ 489
Yard. Doç. Dr. Mustafa SARI, Anadolu Ağızlarında Yaşayan *cip* Sözü Üzerine/ 490
İsa CEBECİ, Ana Dilim (*Şiir*)/ 496
Gülsel SEV, *Divanü Lûgat'it Türk*'te İkilemeler/ 497

Şaban SÖZBİLİCİ, Dadaloğlu'nun Şiir Coğrafyasında Kahraman Maraş (1785?-1865?)/ 511
Sabri EYİGÜN, Batı Edebiyatında "Öteki" Olgusu ve Nedenleri veya Karl May ve Colin Falconer'in Gezi Romanlarında "Ötekiler"/ 524
İhsan SÂFİ, Ahmet Hâşim'in Sanat Görüşü/ 531
Nadide BULUÇ, Ben Neredeyim (*Şiir*)/ 540
Ahmet KARADOĞAN, Türkiye Türkçesinde Birleşik Eklerle Oluşturulmuş Sözlük Ögeleri/ 541
Prof. Dr. Sadettin ÖZÇELİK, Türkçede Kullanılan Arapça Kelimelerde Görülen Ses Olayları Üzerine Bazı Tespitler/ 550
Hatice ŞİRİN, Türkçede *Yaz-* "Yazı Yazmak" Fiili Üzerine/ 563
Şaban ÖZÜDOĞRU, Dedikodu (*Hikâye*)/ 572
A.P. COWIE (*çev.: Mesut ÇETİNTAŞ*), Uygulamalı Bir Dil Bilimi Alanı: Sözlük Bilimi/ 580
Doç. Dr. Recep DUYMAZ, Eğitim ile Estetiği Birleştirmeye Çalışan Öğretmen/ 589
Yard. Doç. Dr. Asalet ERTEN, Kültürler Arası Etkileşim ve *Deli İbrahim* Oyununun Çevirisi/ 594
Hasan KALLİMCİ, Sarayköy'den Son Mâniler/ 603

YİTİRDİKLERİMİZ

Nail TAN, Kerim Aydın Erdem'in Ardından/ 605
Prof. Dr. Mirjana TEODOSİJEVİÇ, Prof. Dr. Duşanka Boyaniç-Lukaç'ı Yitirdik (1927 Banya Luka-21 Mayıs 2004 Belgrad)/ 607

DEĞERLENDİRMELER

Osman Fikri SERTKAYA, Mahmut Çetin, *Boğaz'daki Aşiret*, gözden geçirilmiş 4. baskı, İstanbul, Haziran 2002, 222 s./ 610
Yard. Doç. Dr. Refiye OKUŞLUK ŞENESEN, Prof. Dr. Erman Artun, *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, Kitabevi yayınları, İstanbul 2004/ 616
Halûk GÖKALP, Hanife Dilek Batislam, *Hasbıhâl-i Sâfî*, Kitapevi yayınları, 2003, 193 s./ 619
Ülkü ELİUZ, Dr. Ramazan Korkmaz, Hülya Argunşah, Ali İhsan Kolcu, Ayşenur Külahlıoğlu-İslam, Cafer Gariper, Osman Gündüz, Tarık Özcan, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*, Grafiker yayınları, Ankara 2004, 454 s./ 622
Doç. Dr. Nurullah ÇETİN, Ömer Çakır, *Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yayınları, Ankara 2004, 330 s./ 625
Yard. Doç. Dr. Mevlüt ERDEM, Trask, R. L. *The Dictionary of Historical and Comparative Linguistics*, Edinburg University Press, Edinburg 2000, viii + 403 s./ 628

HABERLER

Dr. Süer EKER, Uluslararası Sürekli Altayistik Konferansı'nın (PIAC) 47. Toplantısı Yapıldı/ 631

GENÇ KALEMLERLE BAŞ BAŞA

Ahmet ÇAYLAR, Gece/ 638
Halil KAYA, Leylâ'nın Yangın Sonrası Gözleri (*Şiir*)/ 639
Fulya TUNÇBİZ, Sen (*Şiir*)/ 641

Trask, R. L. *The Dictionary of Historical and Comparative Linguistics*, Edinburg University Press, Edinburg 2000, viii + 403 s.

Tarihsel dil bilimi çalışmaları Eski Yunan'a kadar uzanır. Rönesansla birlikte tarihsel dil bilimi çalışmaları daha çok yerel diller ve Hint-Avrupa dilleri üzerinde çalışılmış, 18. yüzyıldan sonra bu dal ve tarihsel dil bilimi çalışmaları hızlanır. 19. yüzyılda çalışmalar yaygınlaşır. 20. yüzyılın ilk dönemlerinde Almanya eksenli çalışmalar Ferdinand de Saussure (1857-1913)'ın çalışmalarıyla yön değiştirir. Bu dönemde Saussure ile birlikte tanımlayıcı dil bilimi gelişir ve tarihsel karşılaştırmalı dil bilimi önemini yitirmeye başlar (Malmkjær, 1991). Bugün tarihsel dil bilimi kendi içinde geliştirdiği teknik ve teorilerle güncelliğini ve geçerliliğini hem kendi içinde hem de dil biliminin diğer kollarında korumaktadır.

Bu konu üzerinde yazılmış eserlerden bazıları Champell (1998), Trask (1996) Lehman (1992)'dır. Trask'ın eseri geleneksel anlayışı yansıtırken Champell eserinde geleneksel anlayıştan uzaklaşarak son zamanlarda gelişen metotlara ve analizlere yer verir. Tarihsel söz dizimi üzerine yazılan ve bu konudaki son teorik yaklaşımları yansıtan eser de Harris ve Campbell (1995)'dir. Eser sadece söz dizimi üzerine hazırlandığı için bu konuda yazılmış diğer kitaplardan da kapsam yönüyle ayrılmaktadır. Oldukça geniş bir konu yelpazesine sahip olan eser derin analizleri, iddialarını ispatlamak için kullandığı farklı dillerden gelen birçok örneğiyle dikkati çekmektedir.

Türk dili çalışmalarında da tarihsel dil biliminin yansımaları büyük olmuş, tarihsel dil biliminin metotları özellikle fonoloji ve morfoloji alanında geniş bir biçimde kullanılmıştır. Fakat bulgu ve metotlar Türkçenin söz dizimine uygulanmamıştır.

Tarihsel dil biliminin köklü bir geleneğe sahip olması, kendi içinde bile alt çalışma kollarına ayrılması bu konuyla ilgili sözlüklerin hazırlanmasını gerekli kılmıştır. Türkçede genel anlamda Hatipoğlu (1972), Vardar ve diğerleri (1980), Topaloğlu (1989) ve Korkmaz (1992) vb. çalışmalar yapılmış fakat alt gruplara ait daha özele inen bir çalışma yapılmamıştır.

Elimizdeki eser, İngiltere'de Sussex Üniversitesinde çalışan, bir ara Türkiye'de de bulunan ve eserlerinde yeri geldiğinde birçok Türkçe örneğe de yer veren R. L. Trask tarafından yazılmış ve İngiltere'nin Edinburg Üniversitesince basılmıştır. *Tarihsel ve Karşılaştırmalı Dilbilimi Sözlüğü* adını taşıyan kitap 403 sayfadan oluşmaktadır. Kitabın ilk sayfalarında ön söz, madde başlarında kullanılan semboller, kısaltmalar, kitaptaki tablolar ve teşekkür bölümü yer almaktadır. Yazar kitabının sonuna madde içinde gönderme yaptığı birçok

önemli kaynağı da ekleyerek okuyucuya konuyla ilgili başvuru eserlerini de sunmuştur. Eserde yaklaşık 2400 madde başı bulunmaktadır.

Kitap, karşılaştırmalı tarihsel dil bilimi üzerinde çalışanlara ve öğrencilere yönelik olarak hazırlanmıştır. Ön sözde kısaca tarihsel dil bilimi, kitabın hazırlanışında dikkate alınan terminoloji sorunu hakkında bilgi verilir. Yazar burada hipotezlere, ağızla ilgili konulara, filoloji ve toplum bilimi, pidgin ve creole[1] ile ilgili terimlere, dil aileleri ve bazı dillere yer verdiğini söylemektedir. Yazar ayrıca sözlükte bu sahada kullanılan Latince kısaltmalara da yer vermektedir. Bazı maddeleri örnek olarak aşağıda veriyoruz:

Altay dil ailesi Asya'da yaklaşık kırk dili kapsayan ve üç ana kola ayrılan (Türkçe, Moğolca ve Tunguzca) dil ailesi. Altay dil ailesi gerçeği uzun zamandan beri tartışılmaktadır. Ona olan destekler bazen büyümüş ve bazen de küçülmüştür. Bir yandan Poppe (1960, 1965) bu konuda önemli yapılandırmalar sunarken; eleştirmenler merkezdeki Moğol gruplaşmasının Türkçe ve Tunguz dilleriyle belirgin bir bağlantısının olduğunu ifade etmişlerdir. Fakat bunun yanında Türkçe ve Tunguz dilleri arasındaki birkaç bağlantı ortak bir orijinden ziyade bir etkileşmeyi göstermektedir. Birçok araştırmacı Ainu[2] dili, Japonca ve Koreceyi Altay grubuyla irtibatlandırmaya çalışmıştır. Şu anda Japonca ve Korece Altay grubuna dâhil etme yönünde eğilimler çoğalmış fakat genel bir uzlaşmaya varılamamıştır. Altay genel olarak Nostratic hipotezinin içinde yer alır. bk. Ural-Altay (s. 16).

Kitapta Türkçe hakkında (s. 350) ise şu bilgileri buluyoruz:

Türkçe: Yaklaşık 30 dil grubunu içine alır ve daha çok Orta ve Batı Asya ve Avrupa'nın küçük bir bölümünde konuşulur. Türkçe (Türkiye Türkçesi) en çok tanınmış olanıdır. Batı Çin bölgesinde konuşulan ve uzaktan ilişkili olan birkaç Türk dili hariç Türk dilleri birbirleriyle çok yakından bağlantılıdır ve bunların Orta Çağ'da Orta Asya'dan çıkan ve büyük bir imparatorluk kuran küçük Türk topluluklarının orijinal konuşmalarından ortaya çıktığı görülüyor. Zaman içinde Türk dilleri diğer dillerin yerini almış veya onların yok

---

[1] Pidgin ve creole dilleri: Birbiriyle iletişim kuramayan iki topluluğun kendi dillerinin genel özelliklerini çeşitli sebeplerden dolayı birleştirerek iletişim kurmaya çalıştıkları dilin adına pidgin adı verilmekte. Bu diller daha çok İngilizce, Fransızca, Portekizcenin etkisiyle Afrika, Amerika ve doğu ve batı da ortaya çıkmıştır. Pidgin dillerinin bir sonraki aşaması bir neslin ana dili olmasıyla creole diline çevrilir.

[2] Tanıtımı yapılan kitabın *Ainu* maddesinde verilen bilgi: "Kuzey Japonya'da Hakkaido yakınlarında konuşulmuş bir dil. Yıllardır yok olmanın eşiğinde belki şu an yok olmuş bile olabilir. *Ainu* dilini genetik olarak başka dillere bağlama çalışmaları herhangi bir destek bulamamıştır" (Trask 2000: 13).

olmasına neden olmuştur. Bunların birçoğu Hint-Avrupa dillerindendir. Örneğin Toharca. Türk dilinin erken yazılı metinleri 8. yüzyıl Orhun Abideleri'dir. Türkçe tartışmalı olan Altay dil ailesinin bir kolunu oluşturur. Türk dilleri üzerine araştırmalar ve Türk dili tarihi üzerine çalışmalar için Johanson ve Csató (1998)'ya bakınız.

Sözlükte fonolojide önemli bir terim olan *göçüşme* hakkında da şu bilgiler verilir:

Göçüşme (Metathesis): Bir kelimedeki dizilerin düzeninde yapılan *syntagmatic* değişmedir. Basit anlamda tek bir *segment* (Latince *crocodilus* 'timsah' kelimesinin İspanyolca *cocodrilo*'ya dönüşmesi örneğinde *r*'nin göçüşmesinde görüldüğü gibi) yer değiştirebilir. Birçok durumda iki segment yerlerini değiştirir. Örneğin Latince 'mucize' anlamına gelen *miraculum* İspanyolcada *miraglo* olması gerekirken iki ünsüzün yer değiştirmesiyle *milagro* durumuna girmiştir. İki unsurun birbirine çok uzak olduğu göçüşme durumlarına *hyperthesis* adı verilir. Grekçe /ne:ós/ 'yeni' kelimesinin Attic dilinde /neó:s/ şekline dönüşmesi *Quantitative metathesis* örneği olarak verilebilir. Burada uzunluk olarak bir göçüşme gerçekleşmiştir. Daha karmaşık bir örnek Bask dilindeki 'swallow' (kuş) kelimesinden sağlanabilir. Bilinen *ainara* ~ *enara* kelimesi erken devirlerde **ain:ala* kelimesinden türemiş olmalıdır. Fakat batı dilindeki *elae* çok açık bir şekilde /n/ ve /l/'nin göçüşmesi ve uzunluğun birinden diğerine transferiyle **ail:ana*'ya işaret etmektedir. Göçüşme bütün parça işlemli (whole-segment process) bir olaydır. Değişimlerin bazı dizilişleri göçüşmenin bilinen örneklerini oluşturur. Örnek için bk. Ayrılma (Unpacking) (s. 211).

Başvuru kitabı olarak hazırlanan eser tarihsel dil bilimle birlikte dil biliminin birçok koluna da ait terimleri bir araya getirmesi, sahasında ilk sözlük olması, geleneksel ve modern yaklaşımların terimlerini kapsaması ve terimlerde geçen konularla ilgili kaynakların da verilmesi yönüyle ilgilenenlerin vazgeçemeyeceği kaynaklardan biri olacağı düşüncesindeyiz.

Kaynaklar

Champell, L. (1998) *Historical Linguistics,* Edinburg: Edinburg Üniversitesi yayınları.

Hatipoğlu, Vecihe (1972) *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK.

Korkmaz, Zeynep (1992) *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK.

Lehman, Winfred P. (1992) *Historical Linguistics,* 3. baskı. Londra: Routledge.

Malmkjær, Kirsten (ed.) (1991) *The Linguistics Encyclopedia*, Londra: Routledge.

Topaloğlu, Ahmet (1989) *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Trask, R. L. (1996) *Historical Linguistics*, Londra: Arnold.

Vardar, Berke ve diğerleri (1980) *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK.

Yard. Doç Dr. Mevlüt ERDEM